

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YUSUF KISSASI VE BEYREK HİKÂYESİNDE GÖMLEK SEMBOLİZMİ

THE SHIRT SYMBOL IN YOUSSEF STORY AND BEYREK STORY

Ahmet İÇLİ*

Öz

Klâsik Türk Edebiyatında yazılmış Yusuf anlatıları, İslam, Yahudi ve Mısır kaynaklarında genişçe yer almaktadır. Yusuf anlatısı Klâsik Türk Edebiyatının hemen her döneminde kaleme alınmıştır. Bu kıssa ile özdeşleşen zindan, kuyu ve gömlek gibi kavramlar, edebiyatımızın vazgeçilmez sembolleri arasındadır. Türk kültür ve edebiyatının önemli eserlerinden birisi olan Dede Korkut hikâyeleri, anlatıma dayalı eserler arasında önemli bir konuma sahiptir. Bunlardan biri olan Bamsı Beyrek, içerdiği semboller yönüyle önemlidir. Metinlerarası ilişkiler ve karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ele alındığında Yusuf kıssası ile Bamsı Beyrek hikâyesinin benzer sembolik örüntüleri taşıdığı görülür. Yusuf kıssası ve Bamsı Beyrek hikâyesinde özellikle gömlek ögesi, benzer sembolik anlatımlar taşır. Bu çalışmada Yusuf kıssasında ve Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek hikâyesinde başkışı olan Yusuf ve Beyrek'in olgunlaşma süreçleri, her iki eserdeki benzer sembol olan "gömlek" ekseninde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf, Bamsı Beyrek, Erginlenme, Sembol, Gömlek.

Abstract

Youssef and Züleyha narrative written in classical Turkish literature, can also be seen largely in both Islamic, Jewish and Egyptian literatures as well. Youssef narratives were written in almost all periods of classical Turkish literature. Such concepts as dungeon, well and shirt which are associated with Youssef narratives are an integral part of our literature. One of the most important masterpieces in Turkish cultural and literary life, Dede Korkut Stories, have a unique place in the oral narrative tradition in Turkish literature. One of the stories, Bamsı Beyrek, is particularly significant owing to the symbols it contains. When viewed from intertextual and comparative literature perspective, both the above stories can be seen to have common symbolic structures. Among these symbols, the shirt in particular holds a very close symbolic connotation.

In this study, the maturation of Youssef in Youssef Narrative and Beyrek in Dede Korkut Narrative will be dealt with in terms of the symbolic connotations of the shirt.

Keywords: Youssef, Bamsı Beyrek, Maturation, Symbol, Shirt.

1.Giriş

Klâsik Türk Edebiyatında sıklıkla işlenen Yûsuf u Züleyhâ anlatısı, 13.YY'da görülmeye başlar. Daha öncesinde Arap ve İran edebiyatında görülen anlatı, Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf suresinde "Kıssaların en güzeli" (Kur'ân, Yusuf/12: 3) olarak işlenir. Yahudi (İsrailoğulları) ve

*Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Mısır kaynaklarında da tarihsel ve edebi metin olarak işlenen anlatı bugünlere kadar değişik anlatı formlarında görülür. İslami dönemdeki yazın faaliyetlerinde, hem İran hem Arap hem de Türk Edebiyatındaki Yusuf ile Züleyha anlatılarına özellikle Kur'an kaynaklık etmektedir. Klâsik edebiyatımızda şiirde özellikle telmih ve iktibas yollu anlatımlarda, ayrıca çeşitli mazmunlar altında kendi varlığını göstermiştir. İslami dönem edebiyatta mesnevi biçiminde (eldeki verilere göre) ilk olarak İranlı şair Firdevsî tarafından yazılan eserin en önemli Farsça varyantı Molla Cami'ye aittir. Klâsik Türk Edebiyatında 13.-19.yy arasında manzum ve mensur olarak pek çok Yusuf u Züleyhâ mesnevisi kaleme alınmıştır¹.

Bamsı Beyrek ile ilgili destan, efsane ve masal türleri Türk halk edebiyatında geniş şekilde yayılmıştır. Özellikle koca karısının düğününde motifi (dünyanın birçok halklarının halk edebiyatında tespit edilmiştir) tek bir ana varyantın değişik folklor türlerinde görünüşüdür (Bayat, 2003: 27). Bu motifin hem Âşık Garip hem Yusuf ve Ahmet hem Alpamış hem de Dede Korkut kitabında mevcut olması onun Türk kökenli motif olduğunu veya hiç olmazsa Türklerde bağımsız şekilde yarandığını ispat eder. Hatta bu motifin eski izlerinde Altay Destanı, Alp Manas'ta, Yakut "olonxo"larında (Yakutların kahramanlı destanları) rast geliriz (Bayat, 2003: 27-28). Bamsı Beyrek ile ilgili efsaneler daha çok Anadolu'da, kısmen Orta Asya'da ve Azerbaycan'da yazıya alınmıştır. Türkiye'nin ayrı yerlerinde ve esasen Bayburt'ta söylenen bu efsaneler Dede Korkut mevzularının halen de canlı söylenişte yaşadığını gösterir. Yalnız Bayburt yöresinde Bey Böyrek (Bamsı Beyrek) ile ilgili 7 (yedi) efsane derlenmiştir (Bayat, 2003: 28).²

Mitlerin, efsanelerin, destanların, mesnevilerin, dini ve tarihi kaynakların, romanların ve hikâyelerin dramatik aksiyonunu simge, kavram ve kişi düzleminde oluşturan değerlerin başka eserlerde görülmesi metinlerarası ilişkiyi gündeme getirir. Metinlerarasılık bir anlamda insanlığın oluşturduğu medeniyetler ve üzerine kurdukları yaşamlarının kültürel özellikleriyle iletişime girmektir. Ayrıca anlatının mana yoğunluğunu sağlamak adına da önemlidir. Her anlatı kendi içinde derin anlam katmanları barındırır. Bir anlatıdaki sembolün, kurgu özelliklerinin başka bir metinde daha bulunması, uygulanması eser adına büyük bir zenginliktir. Sembolün yeni metinde işlenmesi okuyucuların diğer/önceki metinlerden aldıkları hazı/birikimleri yeni metne taşıması adına da önemlilik arz eder. Bir metinde başka metinlere göndermelerin bulunması veya başka metinlerdeki senaryonun/kurgunun, anlatı kişinin isminin veya dramatik aksiyonun ve çatışma unsurlarının yeni baştan üretilmesi metne hem teknik hem de anlatım işlevi olarak zenginlik kazandırır. Bu işlem ayrıca edebi metinler arasında bir geçişlilik kurarak eserlerdeki çağrışım gücünü de artırır.

Türk anlatı geleneğinde destanlardan halk hikâyelerine, Dede Korkut anlatılarından mesnevilere, roman ve hikâyeye kadar, tahkiyeye dayalı anlatı formlarıyla birbirinden etkilenerek yazılmış sayısız eser bulunmaktadır. Aynı şekilde başka medeniyetler ile girilen etkileşim sonucu kaleme alınan/anlatılan eserlerin sayısı da fazladır.

Klâsik Türk Edebiyatında yüzyıllar boyu kullanılan hatta bugünlere taşınan mazmunlar; sembol ve imgelerle, kalıplarla farklı bağlamlara, açılımlara kapı aralayan sembolik yapı

¹ Eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Melike Gökcan Türkoğlan, (2011) *Klâsik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*, Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Agah Sırrı Levend (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. Baskı. Ankara : Türk Tarih Kurumu, Agah Sırrı Levend (1968). "Hamdi'nin Yusuf u Züleyhası", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 173., Hasan Kavruk (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İskender Pala (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara : Akçağ Yayınları, Ahmet İçli (2009). "Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kavram ve Sembol Boyutu", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 13 Sayı: 39, s. 189-200. Çalışmamızda ele alınan Yusuf Kısası hakkındaki bilgiler Kur'an-ı Kerim (Diyanet İşleri Başkanlığı) ve Hamdullah Hamdi'nin, Hamdullah Hamdi (1991). *Yusuf u Züleyha*. [dü.] Naci Onur. Ankara : Akçağ Yayınları, çalışmasına dayanmaktadır. Yapılan alıntılarda hem Kur'an-ı Kerim hem de Hamdi'nin eserinin künyeleri belirtilmiştir.

² Bu çalışmada Beyrek hikâyesinin anlatımı ve yapılan anlatımlarda, Orhan Şaik Gökyay (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, esas alınmıştır. Metin içi aktarmalarda (Gökyay) künyesi ile Beyrek anlatısından alıntılar yapılmıştır. Ayrıca metin ile ilgili olarak Muharrem Ergin tarafından hazırlanan eserden de yararlanılmıştır: Muharrem ERGİN (2009). *Dede Korkud Kitabı 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

olmalarıyla metinlerarasılık kavramı çerçevesinde incelenebilir. Edebi sanatlardan önemlilik arz eden bir kullanım olan “telmi” de yine önceki/başka metinlerle (mit, inanç, efsane, destan vb.) anlatılarla kurduğu anlamsal bağlar sayesinde metinlerarasılık bağlamında değerlendirilebilir. Dinleyici veya okuyucu, mazmun gibi telmi sayesinde de kendi algı seviyesince, zihninde var olan söz konusu imgesel ve sembolik kodları yeni metin çerçevesinde yeniden kodlar, bu durum ise metne yeni anlamsal zenginlikler ve yorumlar/açılımlar/bağlamlar kazandırır.

2. Kuramsal Bilgi

İnsanlığın anlatılarında aynı kurgunun ve aynı sembollerin kullanılması, insanlığın aynı membadan gıdalandığını gösterir. “İnsanlık tarihi incelendiğinde, ‘yeni’ nitelemesiyle ortaya çıkan her düşünce ve yönelimin, eskiden beri insanlığın düşünce rezervlerinde var olan bir kıvılcımın, çağın baskın ruhunca beslenip nefeslendirilerek bir aleve dönüştürülmesinden başka bir şey olmadığı görülür” (Korkmaz, 2011: 624). Anlatılan her hikâyede başka bir hikâyenin izleri bulunur. Bir edebiyat geleneğinde yazılan eserler başlık, konu, içerik, izlek, imge ve simge olarak birbirine benzeyebilir fakat asıl önemli olan, konunun ve imgenin nasıl anlatıldığı, sembolün nasıl kullanıldığıdır.

Postmodern yazının temel özelliklerinden biri olan metinlerarasılık, Kristeva’nın deyişiyle metinlerin kesişme noktasıdır (Aktulum, 2007: 12). Bir başka metinden bir motif/imge alımlama ile kimi yazarlar önceki metinlere bilinçli olarak el attığı gibi (Ecevit, 2008: 75) bilinçsizce/bilinçdışı olarak da metinlerarası bağlamda aynı imge/motiflerin kullanılması söz konusudur. Her metin kendi içinde bir bütündür. “Aynı gerçeklik farklı yazarlara farklı şeyler söylediği ve söyleyebileceği gibi, gene aynı gerçeklikten aynı yazar çeşitli, birbirinden farklı algılamalara da ulaşabilir” (Özdenören, 2006: 137). Tüm bunlar okuyucu veya dinleyicinin algısında gerçekleşen bir olgu da olabilir. Yazar, birinci elden ya da çeşitli yollarla etkilendiği sembol, imge veya senaryoyu, kendi eserinde kullanırken bir bakıma onu yeniden oluşturur. Yeniden yaratılan sembol, eserin okuyucu kitlesinin algı seviyesine göre değer kazanır.

Eserleri inceleyen bir bilim dalı ve edebiyat kuramı olarak “Karşılaştırmalı Edebiyat”ın görevi ortak hazinenin anlaşılması eksenindedir. Karşılaştırmalı çalışmalarda “asıl beklenti, söz konusu araştırmacının karşılaşacağı eserlerde o yazarların, ortak konuyu ya da motifleri ‘nasıl’ işlediklerini belirlemesidir” (Aytaç, 2009: 88).

Edebi türler, gerçekliği, farklı derecelerde taklit ederler (Watt, 2007: 36). Hem şiir hem roman, hem mesnevi hem hikâyeye, hem de meseller kendi üsluplarınca hayatı tanımlar, gösterir veya yorumlamaya çalışır.

Edebi eserlerin ülkü ve karşı değer olarak iki ezeli ve ebedi karşıtlık üzerinde kurulduğunu söyleyen Korkmaz (2002: 272), bu iki değerün üç farklı görüntü seviyesi oluşturarak kendini gerçekleştirme imkânı bulduğunu açıklar. Bu değerler; “eyleyen olarak kişi, düşünsel anlamda kavram ve derin hakikatleri söylemekten çok sezdirme, anıştırma ve çağrıştırma bağlamında simge olarak” (Korkmaz, 2002: 273) belirirler.

Kurmaca eserlerde kişiler vakanın eyleyenleridir. Bu düzlemdeki dizgeler insan dışındaki somut, soyut ve hayali kavramlardan da oluşabilir. Her ne kadar bu kişiler ya da eyleyenler, kişiler düzleminde görüntü seviyesi oluştursalar bile “kendilerini ancak kavram ve simge boyutunda ifade ederek evrensel hakikate açarlar” (Korkmaz, 2002: 273). Kavramlar, genellikle tematik güç ve karşı güç olarak temsil edilen aksiyonda, güçlerin amaçlara ulaşma yolunda takınılan tavırları, değer anlayışlarını, varoluş amaçlarını ve yönelişlerini bildiren ara değerler-

³Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin temelinde Goethe’nin “Weltliteratur” dediği dünya edebiyatı düşüncesi yatar. (Bkz. Gürsel Aytaç, (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara : Say Yayınları, s. 9). Mukayeseli edebiyat, en basit şekliyle çeşitli edebiyatlara ait eserleri, aralarındaki ilişkiler bakımından incelemekle akla gelir (bkz. Kazım Yetiş (2006). *Belagatten Retoriğe*, İstanbul : Kitabevi, s. 541; İnci Enginun (1999). *Mukayeseli Edebiyat*, 2. Baskı. İstanbul : Dergâh yayınları: s. 14).

dir. Simgeler, doğrudan doğruya hiçbir şeyi söylemeyip kendini saklayan derin bir hakikatin öne sürülmüş halleridir. "Simge, buzdağının suyun altındaki kısmını işaret etmekle, sezdirmekle yükümlü bir değerdir" (Korkmaz, 2002: 273).

Yusuf kıssası ve Bamsı Beyrek anlatısı metinlerarasılık ve karşılaştırmalı edebiyat düzleminde simgesel olarak çeşitli benzerlikler gösterir. Bu benzerliklerden birisi de gömlek unsurdur. Gömleğin simge olarak yorumlanması ile her iki eserdeki kesişmelerin tespiti ve anlatılmanın daha iyi algılanabilmesi imkân dâhilindedir

3. Yusuf Kıssası ve Beyrek Hikâyesinde Gömlek Sembolizmi

Her iki anlatıda kişi, kavram ve simge düzleminde oluşan ilişki ağı, anlatıları derin yapıda çok katmanlı bir yapıya dönüştürmüştür. Bu dönüştürme, metinlerarası ilişkilerin okuyucu/araştırmacı/dinleyici tarafından geliştirilir. Her okuma, yeni bir bakış açıdır. Her okuyucu tarafından yeniden değerlendirilen eserin diğer eserlerle olan ilişki ağını belirtmesi, eserlerin okuyucu eksenli zenginleştirilmesidir. Bu bağlamda her iki anlatıda geçen gömleğin ele alınması, her iki esere de zenginlik kazandırmaktadır.

Gömlek, sembol olarak edebiyatımızda Hz. Yusuf ile özdeşleşmiş bir mazmun olmakla birlikte çeşitli anlatı kahramanları için de önemlilik arz eden bir kavramdır. Kahramanların giydiği elbiseler sadece dış görünüş için değil, aksine sembolik açıdan da değer taşır. Ayrıca edebiyatımızda ölüm ile eşdeğer olarak ölünün kefeni de gömlek olarak tanımlanır. Ölüye giydirilen beyaz gömlek bir yönüyle bir sonraki yaşamın simgesi de olabilmektedir. Hem Yusuf hem de Beyrek için aynı gömlek, çeşitli olay örgüleri ekseninde gömleğin girdiği durumlar, olayların akışını değiştirmektedir. Gömlek önce Yusuf için babası ve kardeşleri arasındaki kıskançlığın ilk aşaması olmaktadır. Çünkü Yakub atalarından kalan gömleği oğulları içinde Yusuf için ayırmıştır. Bu da diğer kardeşler açısından kıskançlık için yeterli bir sebeptir.

3. 1. Birinci Gömlek: Yusuf'un Gömleği/Beyrek'in Kaftanı

Her iki anlatıda üste giyilen astarsız, uzun, bolca elbise (Doğan, 2005: 673) olan gömlek/kaftan olay örgüsünün en önemli noktasını teşkil etmektedir.

Yakub'un, atalarından kalma gömleği Yusuf'a giydirmesi ve üzerine de yine atalarından kalma kemeri bağlaması olay örgüsünde Yusuf'un kardeşlerinin ona karşı tavır almalarına sebep olur. "Ol kamisi ki giydi İbrahim/Gülşen oldukta ana nâr-ı azim/Verdi engine Yusuf'un Yakub/Giydi rıdvâne döndü ol mahbûb/İlle İhvânı pür-hased oldu/Ne hased her biri esed oldu" (Hamdî: 66). Yakub'un Yusuf'a giydirdiği kamis/gömlek, kardeşlerinin onu çekememezliğine sebebiyet verir. Bu gömleğin anlamı, giyen kişinin ve neslinin yüceliğidir. Yusuf'un kardeşleri bu durumu kabullenemez. "Dediler çünkü aslımız birdir/Cinsimiz belki faslımız birdir/Nice hadde eriştî iş bu yetim/Ki atamız katında oldu kerim" (Hamdî: 66).

Aynı görevi gören kaftan, Beyrek hikâyesinde Yusuf anlatısında olduğu gibi çevresinin ona karşı tavır almasına yol açar. Bir yandan Yaltacuk isimli arkadaşının, diğer taraftan Bayburt Hisarı Beyinin, onu çekememezliğine yol açan kaftan çok değişik açılımları barındıran simgesel unsurlar taşır. Rengi kırmızı olan kaftan, Beyrek'in, Banı Çiçek'le evleneceğinin, neslinin devamının, ayrıca Oğuz'un genişlemesinin simge değeri olur. Ayrıca kaftanın renginin kan olması, insan neslinin kan ile devam etmesi gibi özellikler de barındırır. Diğer taraftan kaftan, kırmızı olması ile ateşin de simge değeri olur. Ateş ise kıskançlık kavramı ile daha bir belirginleşir. Ayrıca kıskançlık savaşa sebebiyet verir. İnsanlığın yeryüzü macerasının İblis ayağında hem ateş hem kan rengi olan kırmızılık hem de kıskançlık görüntüleri, kırmızı kaftan ile daha belirgin hale gelir. Beyrek, Banı Çiçekle düğünü öncesi gerdek çadırına kırmızı kaftanını asar. Bu bir anlamda Yakub'un Yusuf'a giydirdiği gömlek ile aynı simgesel özellik taşır. Böylece Beyrek, Bayburt Hisarı Beyi'nin de hedefi hâline gelir. Her iki anlatıda gömlek, neslin devamı, yücelik ile beraber, karşı gücün onları yok etme planlarını da temsil eder.

Beyrek, kurduğu gerdekte/çadırda Banı Çiçek'in göndermiş olduğu kırmızı kaftanıyla kırk yiğit arkadaşıyla içki içip eğlenirken Bayburt Hisarı Beyi tarafından bir baskın sonucunda

tutsak edilir. Bayburt Hisarı Beyi, bir birlikelikten sonra ortaya çıkabilecek bir genişleme/büyümeye karşı olarak Beyrek ve Banı Çiçek'in evlenmelerine karşı çıkar. Bayburt Hisarı Beyi, fenomenolojik olarak bakıldığında Oğuz toplumunun genişleme ve büyüme ihtiyaçlarını sınırlandırmaya çalışan karşı bir güçtür. Kişi düzleminde Bayburt Hisarı Beyi, kavram boyutunda da tutsaklık olgusu Oğuz toplumundan ayrılan kahramanın olgunlaşma sürecini hazırlayan önemli karşı güç unsuru haline gelir. Görüldüğü gibi söz konusu ilk gömlek unsuru/hadisesi, olay örgüsünün başında çekememezliğin sembolü olarak olay akışını farklı boyutlara taşır.

Yusuf'un bu gömleği giymesi ile böbürlenme durumu kardeşlerinin onu çekememezliğine ve onu yok etme plânlarının devreye sokulmasına sebebiyet verir. Böylece Beyrek hikâyesinde Bayburt Hisarı Beyi'nin yaptığı gibi Yusuf'un kardeşleri de onu babalarından, memleketlerinden uzaklaştırıp bir kuyuya atarlar. Devamında da kuyudan çıkan Yusuf'u kendi tutsakları/köleleri gibi görüp satarlar. Yusuf'un kardeşleri de Yusuf'un olgunlaşma sürecini hazırlayan önemli karşı güç unsuru haline gelir. Görüldüğü gibi söz konusu ilk gömlek unsuru/hadisesi, olay örgüsünün başında çekememezliğin sembolü olarak olay akışını farklı boyutlara taşır.

3.2. İkinci Gömlek: Yusuf'un ve Beyrek'in Kanlı Gömleği

Yukarıdaki gömlek, bir yönüyle kıskançlık sembolü olur. Fakat hem Yusuf kıssasında hem de Beyrek hikâyesinde ikinci bir gömlek daha bulunmaktadır. Bu gömlek Yusuf ve Beyrek'in üzerinde olmayıp onlar hakkındaki değerlendirmelere açık bir sembolik düzlemde-dir. Bu gömlekler her iki kişinin babasına ısmarlama olarak getirilmiştir. Bir yönüyle ikna ve inandırma çabasıdır.

Yusuf kıssasındaki ve Beyrek hikâyesindeki kanlı gömlek getirme olayı, vaka parçası, konu, sembol olarak çok sayıda eserde görülmektedir. Altınkaynak, "Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din" (1999) isimli eserinde Türk halk anlatılarında anlatım esasına dayalı metinlerin pek çoğunda vakanın bir yerinin bu epizoda ayrıldığını söyler (1999: 74)

Bu gömlek, babaları tarafından çocuklarının varlığı-yokluğu hakkındaki tereddütlerin aşılması için kardeşler tarafından getirilir. Her iki anlatıda da kardeş ve kardeş kadar yakın olan bireylerin kendilerine rakip olarak gördükleri kişilerin ölümlerini bildirmeleri ve onların sahip oldukları/olacaklarını elde etmeleri plânının yürürlüğe koydukları bir gömlek getirme hadisesi mevcuttur.

Bu gömlek ölümü, yokluğu, yaşamı, varlığı temsil eder. Bu gömlek temizlik ve pâk olmakla birlikte kana bulanmıştır. Fakat bireyin kendi kanı değildir. Başkalarının kanıdır. Sembolik olarak bakıldığında başkası tarafından sürülen kan, iftirayı, yalanı, kıskançlığı, yok etmeyi temsil eder. Tüm bunlar, İblis'in insanoğluna karşı takındığı tavırların birer yansıması gibidir. İblis de varlık âleminde kendi bilgisine, varlığına, (nicel) gücüne ve kavmi/nesebi farklılıklarının onu üstün yaptığı fikrini savunmakla, insanı yok etme yoluna girer. Dünya macerasında ilk iş olarak iki kardeşi birbirine düşürür ve kan dökülmesine sebebiyet verir. Her iki anlatıda da görülen ikinci gömlek (kanlı gömlek) söz konusu kıskançlığın ikinci adımıdır. Böylelikle ikinci gömlek, ölüme delil olarak evlatlarından/geleceklerinden ayrılan babalara getirilir. Bu gömlek kan, ihtiras ve kıskançlığa batmış, kıskananların varlık kodlarının sindiği "haset gömleği"dir. (Şahinler, 2007: 10)Fakat öyle bir tezatla ki, üzerindeki kan haset edilen kişilere ait değildir. Kan, varlığın kodlarını taşıyan, sembolik bir unsurdur. Bu durumda kan hem varlığın hem de var olmamanın simgesi haline gelir. Başkasının kıskançlığını barındıran kanlı gömlek bir yönüyle de kıskananların kendi görüntülerini/izlerini taşır. Bu yönüyle de ikinci gömlek aslında var olmayı/ölmemiş olmayı temsil eder. Söz konusu varlık, başka bir mekândaki varlığın göstergesidir.

Yaltacuk'un ve Yusuf'un kardeşlerinin getirdiği gömlekteki kan tam anlamıyla haset kanıdır. Her iki durumda da kardeşlikten/yakın arkadaşlıktan kıskanma vardır. Bilindiği gibi kan, kardeşliğe işarettir. Kan kardeşe ait değil, başka bir varlığa aittir. Böyle bir durumda kardeşlik ve yakın arkadaşlık tartışılır. Bilindiği üzere Yusuf, kendisini kıskanan kardeşler ile aynı aneden değildir.

Yusuf'un kardeşlerinin Yusuf'u kurt yedi ve Yusuf öldü diye babalarından/memleketlerinden uzaklaştırıp oranın nimetlerinden ve babasının sevgisinde yararlanma amaçları ile Yaltacuk'un Delü Karçar'un kız kardeşini almak için Beyrek'in öldü diye kanlı gömleğini getirmesi arasında da paralellik bulunmaktadır. Banı Çiçek'in abisi Beyrek'in ölüm haberini getirene kız kardeşini vereceği haberi sonrası, Beyrek'in ölüm haberi Yaltacuk tarafından hızlıca getirilir.

"Bir yigit olsa, dirisin haberin getürse çargab altun akça verüridim; ölüsü haberin getürene kız kardaşum verüridüm" (Gökyay: 42)

Yaltacuk ile Beyrek'in arkadaşlıkları kardeşlik gibidir. Beyrek, Yaltacuk'a zamanında bir gömlek hediye etmiştir. Bu durumda Beyrek'e ihanet eden ve onu kıskanan Yaltacuk, Yusuf'un kıskanç kardeşleri ile aynı bağlamda değerlendirilebilir. Yaltacuk'un kanlı gömleği getirip bununla Beyrek'in ölümünü ispatlaması ile Yusuf'un kardeşlerinin yaptığı işlem aynıdır:

"Böyle dergeç yarımason ayrçımasun yalancı oğlu Yaltacuk aydur: Sultanum, ben varayın, eğer ölü, eğer diri haberin getüreyin, dedi ve gitdi. Birkaç gün sonra, meger Beyrek buna bir gömlek bağışlamışdı, geymezidi, saklarıdı, vardı gönleği kana bulaşdurdu, getürdü, Bayındur Hanun önüne bıraktı.... Oguz begleri içinde yalan yoğıdı, inanup gömleği göricek Beyrek deyip ağlar, Kara Güne ağlar...." (Gökyay: 42)

"Peder önünde bu yalan ile/Kodular gönlegini kan ile" (Hamdî 1991: 104). *"Dedi anlara pirenhan kanı/Göreyin kanını verin anı"* (Hamdî: 105).

Yaltacuk ile Yusuf'un kardeşlerinin kanlı gömleği getirip Yusuf'un ve Beyrek'in öldüğün plânlamalarının nedenlerinden biri de "sevgiyi tekelleştirme" (Şahinler, 2007: 21) istekleridir. Yaltacuk, Banı Çiçek'in, böylece de tüm Oğuz'un; Yusuf'un kardeşleri de babalarının sevgisinin sadece kendilerine dönmesi gerektiği düşüncesindedirler: *"Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin."* (Kur'an, Yusuf/12: 9)

Her iki anlatıda da kanlı gömlek çocukların ölümlerine delil olarak sunulmuştur. Fakat babalar, oğullarının öldüğüne inanmamışlardır: *"Beyregün babası Bay Büre Beg dahı bezirganların kığırdı yanına getürdi, aydur: Mere bezirganlar Beyregün ölüsü dirisi haberin getüreydiniz, ola mı der"* (Gökyay: 42). Beyrek'ün babasının oğlunun ölümüne inanmadığı, halen araştırma hevesinde olduğu göz önündedir. Yine Yakub'un da aşağıdaki ifadeleri, Yakub'un oğullarının yalan söyledikleri yönündedir: *"Aldaman siz beni yalan söz ile/Ben inanman size hemân söz ile"* (Hamdî: 109)

Babalara getirilen bu kanlı gömlekler, her iki babanın da gözlerini onlardan alır. Sembolik olarak değerlendirildiğinde çocuk, babanın göz aydınlığıdır. Baba kendini çocuğunda/geleceğinde görür. Kendi geleceğini kaybeden kişinin bir anlamda gözleri de kaybolur.

Her iki anlatıda da babanın oğuldan ayrı kalması sonucu gözleri görmez olur: *"Bay Büre Begün, oğlu Beyrek gideli ağlamakdan gözleri görmez olmuşdı"*. (Gökyay: 56). *"Onlardan yüz çevirdi ve "Vah! Yûsuf'a vah!" dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu"* (Kur'an, Yusuf/12:84).

Bu yönüyle bakıldığında ikinci gömleğin kanlı olarak getirilmesi, babaların gözlerinin kaybolmasına sebep olmakla olay örgüsünü farklı boyutlara taşıdığı görülür. Gömlek hem Yusuf'u hem de Beyrek'i yerinden eder ve olay örgüsünü başka mekânlara taşır.

3.3. Üçüncü Gömlek: Varlığın Sembolü olan Gömlek ve Destmal

Oğulun gömleğinin/kaftanının gelmesi ile her iki babanın da gözleri açılır: *"Müjdecı gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi"* (Kur'an, Yusuf/12:96) *"Gözüne silicek Allahu Taalanun emriile gözleri açıldı"* (Gökyay: 56).

Her iki anlatıda da geçen bir üçüncü gömlek de Yusuf ve Beyrek'in yaşamlarına dair sembolik izler taşır. Söz konusu yaşam babaların gözlerinin açılmasına da vesile olur. Her iki anlatıda da geçen Oğulun/Beyrek'in/Yûsuf'un gömleğinin babasının gözüne sürülmesi ile

gözlerin tekrar açılması imgesel olarak mutluluğu, üzüntünün giderilmesi, gelecek kaygısından emin olunması gibi durumları izah eder.

"Oğlum Beyrek idüğün andan bileyim i sırça parmağını kanatsun kanını destmala düirtsün" (Gökyay: 56). Beyrek'in babasının gözüne sürülen destmalında canlı, taze kan aranması da ayrıca kayda değerdir. Bu yönüyle kan, hem ölümü hem de yaşamı temsil etmektedir. Her iki durumda da babanın gözleri açılır. Birincisi var olan çocuğa kavuşma diğeri de gözün gerçek manada açılmasıdır. Bu gömleği "hakikat gömleği" (Şahinler, 2007: 10) olarak değerlendirmek çok yerinde olacaktır. Gömlek sayesinde gizli kalan durumlar açığa çıkar. Gömleğin varlığı ile oğulun varlığı paralel düzlemde eşdeğer olur. En açık ifade ile gerçekler gün yüzüne çıkar. Var olan hakikat kan ile olsa bile örtülemez.

Yusuf kıssasında olup, Beyrek hikâyesinde olmayan başka bir gömleğin varlığı söz konusudur. Bu gömlek, Yusuf'un sarayda iken efendisinin eşi Züleyhâ'nın, kendisine duyduğu içten ve gizli aşkın fiiliyata geçip onunla birlikte olması sonucu yırtılır. Yusuf'un kaçması sonucu arkadan yırtılan "ihtiras gömleği" (Şahinler, 2007: 10) çok farklı manaları taşıyan bir simgedir. Yusuf kıssasındaki bu gömlek, Yusuf'un iffeti hakkında bilgi verdiği gibi, karşı tarafta Züleyhâ'nın ihtirası hakkında da ipuçları barındırır. Yine gömleğin arkadan yırtılması da bilgi felsefesi açısından önem arz eder. Çünkü gerçeğin ortaya çıkması gömleğin yırtılma yönü ile doğru orantılıdır. Eğer gömlek önden yırtılmış olsaydı, ihtiras Yusuf'un bir özelliği olarak belirecek ve Züleyhâ'nın iffeti ispatlanacaktı⁴.

4. Sonuç

Türk anlatı geleneğinin önemli iki metni olan Yusuf kıssası ve Beyrek Hikâyesinin benzer kurmaca özellikleri bulunmaktadır. Anlatılarda önemlilik arz eden çeşitli ortak motifler vardır. Sembolizm ekseninde incelendiğinde her iki anlatıda ortak simgelerin kullanıldığı görülür. Çalışmada ortaklık arz eden gömlek sembolizmi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmada metinlerarası ilişkilere de değinilmiştir. Metinlerarasılık ve karşılaştırmalı edebiyat açısından bakıldığında her iki anlatıda sembolik düzlemde bir etkileşimin olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın temelini teşkil eden "gömlek", anlatılarda neredeyse hiç farklılık göstermeksizin aynı kurmaca özellikler çerçevesinde işlenmiştir. Beyrek hikâyesinde olmayıp Yusuf kıssasında bulunan gömlek eksenli başka bir metin halkası bulunmaktadır. Çalışmamızda da görüleceği gibi her anlatıdaki ortak gömlek sembolizminde aynı kurmaca özellik barındıran metin halkaları üzerinde durulmuştur. Gömlek hem Yusuf kıssasında hem de Beyrek anlatısında önemli bir semboldür. Olay örgüsünde her iki eserde de oğulun kaybolması, kanlı gömlek ekseninde anlatılır. Bundan sonraki olay akışı her iki anlatıda neredeyse aynıdır.

İnceleme alanına aldığımız gömleklerin, her iki anlatı kahramanının ruhsal olgunlaşmaları çerçevesinde kardeşlik ve baba ekseninde olduğu görülür. Her iki anlatıda da oğulların sıkıntı çekmesinden çok belki de bir anlamda babaların çektiği sıkıntılar kendini daha fazla hissettirmektedir. Babalar ve oğullar sıkıntıyı çekmekle birlikte bu ikisi dışındaki bireyler, görünürde bir kazanç elde etmelerine rağmen anlatı kahramanlarının olgunlaşmaları onların da olgunlaşmalarına yardımcı olur.

Anlatılardaki ortak sembolik örüntü arz eden üç gömlek bulunmaktadır. Gömleklerden biri sevdiği babaların oğullarından ayrılması manasına gelmekte iken Yusuf'un, kardeşleriyle babasına gönderdiği gömlek ve Beyrek'in parmağındaki kanı da ekleyip babasına verdiği destmal ise Yusuf'un ve Beyrek'in yaşamı ve kavuşma manasına gelmektedir. Yusuf ve Beyrek tarafından babalarına sunulan ve her yönüyle Yusuf ve Beyrek olan, içine Yusuf'un ve Beyrek'in sindiği gömlek ise tüm olayları tamamen başa sarar. Tam zirveye gelen olay kurgusu,

⁴ Geniş bilgi için bkz. Ahmet İÇLİ (2009). "Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kavram ve Sembol Boyutu", *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 13 Sayı: 39, s. 189-200

devinimi kaybetmez ve aynı simge ile başka bir hareket kazanır. Matem biter, sevinç başlar, göz evine nur gelir. Böylece “Yusuf” ve “Beyrek” göz aydınlığı, görme özelliği için de simgeleşir.

Hem Yusuf Kıssasında hem de Beyrek hikâyesinde Beyrek’in ve Yusuf’un öldü diye aileden/yurttan uzak tutulması ekseninde gelişen olay örgüsünde simge değer olan kanlı gömlek, oğulların ölümünü simgelediği gibi babanın gözlerini kaybetmesine de sebep olur. Aynı gömlek/destmal Yusuf ve Beyrek’in diriliğinin ve babanın gözlerinin açılması olaylarının da simge değeri olur.

Destanların toplumların başından geçmiş önemli olaylar neticesinde ortaya çıktığı yarısından hareketle Yaltacuk, fenomenoloji açısından bakıldığında, Oğuz toplumunun mücadele tarihinde bir ihanet olayına göndermede bulunabilir. Yaltacuk, Bamsı Beyrek hikâyesinde bir karşı değer olarak olayların akışında belirleyici bir isim olduğu gibi Yusuf kıssasında kardeşleri bu rolü üstlenir.

Yusuf kıssasının veya Beyrek anlatısının aynılık özelliklerinden hareketle metnin çıkış noktasını aramak önemli olmamakla birlikte metinlerarasılığın işlevine de ters düşmektedir. Çünkü metinlerarasılık bir yeniden yazma işidir. Önemli olan sembolün devingen yapısıdır. Yusuf kıssasındaki bazı sembollerinin Bamsı Beyrek’te varlığı Dede Korkut’un Yusuf kıssasını gördüğü/görmediği anlamına gelmemektedir. Hangisinin önce yazıldığı da bugün artık anlamını yitirmiştir. Önemli olan, sembolün varlığı ve anlatılması değil; nasıl anlatıldığıdır.

Yusuf kıssası, metinlerarası bağlamda birçok eserle etkileşimde olduğu gibi Dede Korkut hikâyeleri de birçok eserle etkileşim halindedir. Hatta günümüze bakıldığında bile bu anlatıların metinlerarası bağlamda iletişimde olduğu çeşitli eserlerin varlığı görülür.

KAYNAKÇA

- AKTULUM, Kubilay. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*, Üçüncü Basım. Ankara : Öteki Yayınevi
- ALTINKAYNAK, Erdoğan. (1999). *Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din*, Giresun : Bizim Gençlik Yayınları
- AYTAÇ, Gürsel (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara : Say Yayınları
- BAYAT, Fuzuli. 2003. *Korkut Ata, Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, Ankara : Karam
- DOĞAN, Mehmet (2005). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul : Pınar Yayınları
- ECEVİT, Yıldız (2008). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- ENGİNÜN, İnci (1999). *Mukayeseli Edebiyat*, 2. Baskı. İstanbul : Dergâh yayınları
- ERGİN, Muharrem (2009). *Dede Korkud Kitabı 1*, Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları
- GIBB, E.J.Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi A History of Ottoman Poetry*, [çev.] Ali Çavuşoğlu. Ankara : Akçağ Yayınları Cilt I.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2004). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- HAMDİ, Hamdullah (1991). *Yusuf u Züleyha*, [dü.] Naci Onur. Ankara : Akçağ Yayınları
- İÇLİ, Ahmet (2009). “Hamdullah Hamdi’nin Yusuf u Züleyha Mesnevisinin Kavram ve Sembol Boyutu”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 13 Sayı: 39, s. 189-200
- KAVRUK, Hasan (1998) *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KORKMAZ, Ramazan (2002) “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, [dü.] Nurettin Demir ve Fikret Turan. Ankara : Grafiker Yayınları, *Scholarly Depth and Accuracy, A Festschrift to Lars Johanson*, s. 271-281.
- KORKMAZ, Ramazan (2011), *Küçürek Öykü Türü*, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (içinde), [dü.] Ramazan Korkmaz. 6. Ankara, Grafiker Yayınları, 623-629.
- KURÂN-I KERİM, Diyanet İşleri Başkanlığı: Yusuf/12.
- LEVEND, Agah Sırrı (1968) “Hamdi’nin Yusuf u Züleyhası”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 173.
- LEVEND, Agah Sırrı (1998) *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4. Baskı. Ankara : Türk Tarih Kurumu
- ÖZDENÖREN, Rasim (2006). *Yazı, İmge ve Gerçeklik*, 2. Baskı. İstanbul : İz Yayıncılık
- PALA, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara : Akçağ Yayınları
- ŞAHİNLER, Necmettin (2007) *Üç Gömlek Hikâyesi*, İstanbul : İnsan Yayınları
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2011) *Klâsik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*, Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap)
- WATT, Ian (2007). *Romanın Yükselişi*, [çev.] Ferit Burak Aydar, İstanbul : Metis Yayınları
- YETİŞ, Kazım (2006). *Belağatten Retoriğe*, İstanbul : Kitabevi Yayınları